

Tényfeltáró küldöttségek Erdélyben az első világháború után.

Az első világháború után az erdélyi magyarság helyzete gyökeresen megváltozott. Az új hatalom mindent elkövetett annak érdekében, hogy gyakorlatba ültesse Iuliu Maniu (vagy ahogyan akkor mondták a magyarok: Mániu Gyula) a Kormányzótanács elnökének tervét amely szerint „ a legközelebbi és legsürgősebb feladat Erdély elrománosítása”. Az tény, hogy a románoknak ítélt 41 város 682 561 lakosából mindössze 120 919 volt román nemzetiségű 1910-ben. A terv megvalósítása érdekében nem válogattak az eszközökben. Internálásokkal, kilakoltatásokkal, indok nélküli letartóztatásokkal, ismétlődő házkutatásokkal, terrorisztikus zsarolásokkal, botozással, lakás- és vagyonekzobzással, kiutasításokkal igyekeztek a magyar lakosságot megfélemlíteni és egy részüket a kivándorlás felé terelni.

Ebben a kilátástalan helyzetben, az Erdélyben működő magyar egyházak püspökei, nevezetesen gróf Majláth Gusztáv Károly római katolikus, Nagy Károly református és Ferencz József unitárius közös memorandumot intéztek a békekonferenciához, melyben vázolták a magyar egyházak és az ország kétségbeejtő helyzetét. A Brit és külföldi unitárius társulat elhatározta, hogy kiküld valakit, hogy tanulmányozza az erdélyi helyzetet. Így került sor H.V Drummond főtiszt kolozsvári látogatására 1919 októberében. Az ő jelentése nyomán az Amerikai Unitárius Szövetség egy háromtagú delegációt küldött Erdélybe azzal a céllal, hogy tanulmányozza a román uralom alá került unitárius egyház helyzetét. A küldöttségben, mely „Amerikai Unitárius Misszió” név alatt vált ismertté, Snow B. Sydney, Metcalf H. Yoel nagytiszteletű urak és az Egyesült Államok egyik tartalékos tisztje Witte B. Eduard vett részt. A bizottság összesen 105 várost és falut keresett fel. Kilenc híján eljutott az összes erdélyi unitárius egyházközségbe. Amióta Erdély román fennhatóság alá került ez a volt az első külföldi küldöttség, amely alaposan megismerkedett az erdélyi magyarság helyzetével. Három hónapig vizsgáloztak Erdélyben. Az utasítás szerint – a politikai vonatkozások mellőzésével - csakis az erdélyi unitárius valamint a többi magyar egyház helyzetének a feltérképezésével foglalkozzanak. A tapasztaltakról beszámolót készítettek, melynek rövidített változata magyarul is megjelent. (Az Amerikai Unitárius Bizottság Jelentése Erdélynek a román uralom alatti helyzetéről. Budapest, 1921. Kiadja a „Bocskay –Szövetség”)

Beszámolójukat azzal indítják „...*hogya román uralom Erdélyben egy lehetetlen helyzetet teremtett. Tekintet nélkül arra, vajon teóriailag indokolt-e e terület átengedése vagy nem, több mint 2 millió nyugati műveltségű és erkölcsű egyént helyez egy félig keleti erkölcsű és műveltségű nép uralma alá. A Balkán fertőt kiterjeszti egy országra, mely eddig ment volt tőle.*” Véleményük szerint, ha Erdély önállóságát nem biztosítják, akkor a magyarok számára lehetetlen lesz a megmaradás és az intézmények is rohamos pusztulásnak indulnak. „*A módszer mellyel a román kormány Erdély romanizálását megkísérli, általában számkivetés és idegenbetelepítés, üldözés és terror.*” A jelentés részletesen kitér

minden mozzanatra. A Számkivetés és telepítés fejezetben megemlíti, hogy azok a magyarok, akik 1913 után telepedtek le Erdélyben, kötelesek visszamenni Magyarországra. A magyar hivatalnokoktól – beleértve a tanárokat is – hűségesküt követelnek, noha akkor még a békekonferencia nem döntött Erdély sorsáról. Az eredmény magyar részről a nagymérvű kivándorlás lett. Ezzel párhuzamosan megindul a regáti románság betelepülése és térfoglalása a hivatalokban és intézményekben. A magyar menekülőket esküvel kötelezték arra, hogy többet a lábukat nem teszik be Erdélybe. *„A legmeghatóbb számkivetési eset – írja a Jelentés – melyet alkalmunk volt megfigyelni, mégis az volt, mely májusban az alatt történt, míg Kolozsvárt voltunk. A románok akkortájt lefoglaltak egy magánalapítványból fenntartott magyar süketnémák és vakok részére felállított intézetet. Az erdélyi gyermekeket szétküldték otthonaikba, azokat kik Magyarországon születtek – számra tizenötöt – fejenként öt kiló kenyeret adva nekik, egy marhavagonban átszállították a határon. Egy a gyermekeket elkísérni akaró orvosnak az ehhez szükséges engedélyt megtagadták.”*

A kicsinyes üldözések fejezet beszámol a román nyelv erőszakos bevezetéséről, olyan helységeken is ahol a lakosság nagy többsége magyar, a magyar lakosságnak a román nemzeti és vallásos ünnepek látványos megtartására való kényszerítéséről, a magyar nemzeti emlékművek lerombolása és megcsonkítása következtében kialakult elkeseredésről, a csendőrök önkényeskedéseiről. Mindezeket példával és személyes tapasztalatok leírásával fűszerezve. A következő fejezet az Erdélyben dúló terrorról szól melynek célja, a magyar lakosság félelemben tartása. *„Sok olyan esetet hallottunk, ahol hirtelen letartóztatást, hosszú, ítélethozatal nélküli fogság vagy internálás követett”* – írják a beszámolóban, megtörtént esetekkel illusztrálva. A románoknál gyakran alkalmazott barbár szokás volt a botozás, a korbácsolás. *„Botoztak minden ok nélkül is – gyanúra vagy pusztán, hogy terrorizáljanak.”* Botoznak, akkor is ha magyarul beszélnek, akkor is ha nem teszik le a hűségesküt, ha nem köszönnek a csendőrnek és még hosszan lehetne folytatni a féktelen kegyetlenkedések eseteit.

Az erdélyi magyar egyházakról szólva a **Jelentés** megjegyzi, hogy a román kormány joggal feltételezi, hogy ezek a nemzeti érzület védőbástyái. Ezért a frissen berendezkedett román hatalom minden eszközzel igyekszik gyöngíteni a magyar egyházak működését és hatását. Ennek érdekében elsősorban a lelkészeket félemlítik meg, tevékenységüket korlátozzák. Gyakori módszer a letartóztatás és ítélet nélküli fogvatartás. A Jelentés szomorú eseteket sorol fel. Ezzel párhuzamosan korlátozták a gyülekezési szabadságot is. A kérvényeket melyek a gyülekezési engedélyhez szükségesek, csak román nyelven lehet benyújtani. A fordításért horribilis összegeket kérnek el. Az egyházak gyöngítésének leghatásosabb módszere az úgynevezett *„agrár reform”*. Ennek a gyakorlatba ültetése az egyházi törzsvagyon megnyirbálását jelentette. Például a kolozsvári unitárius egyház Bányabükk határában fekvő birtokát

foglalta le a román hatóság. „Kárpótolta” ugyan pénzzel, amiben nem volt köszönet, „*de semmiféle pénz nem tudja az egyházat kárpótolni ezért a földért, mely a kolozsvári unitárius kollégiumot veteményekkel és fűtés és főzésre való fával látja el.*” Az egyházi földeken kívül az egyház tulajdonában levő egyes épületet is kisajátít az állam, mint pl. a kolozsvári unitárius kollégiumét, amelyben a román vasúti igazgatóságot helyezték el, törvénytelenül.

Erdély új urai mindent elkövettek, hogy az iskolák feletti felügyeletet megszerezzék. Az állami iskolákat teljesen átvették és a felekezeti iskolák támogatását is alaposan megnyirbálták. Ennek ellenére a különböző magyar egyházak igyekeztek iskoláikat fenntartani és újakat is létesíteni vállalva az ezzel járó súlyos anyagi terheket. Az új iskolák létesítése sem zökkenőmentes mindenhol. Sok helyiségben egyáltalán nem engedélyezték az új iskola alapítását (Csegez, Kissolymos, Újszékely, Szentábrahám). Máshol az állam elkobozta az iskola épületeit és felszerelését. Marosvásárhelyen és más nagy városokban a városi iskolákat átvette az állam és a tanítás nyelvét a román tette. A **Jelentés** jelzi, hogy az unitárius iskolákon kívül a többi iskola ügye is tanulmányozásra szorul.

A **Jelentés** negyedik fejezete „*A nemzeti kisebbségekről szóló szerződés megszegését*” elemzi részletesen. Mint az ismeretes A Szövetséges és Társult Főhatalmak (Amerikai Egyesült Államok, Brit Birodalom, Franciaország, Olaszország és Japán) valamint Románia között 1919. december 9-én Párizsban létrejött egy kisebbségi szerződés (melyet a románok soha nem tartottak be és soha senki nem kérte tőlük számon). Csak illusztrációképpen a Szerződésből idézünk egy néhányat: 2. cikk. A román kormány kötelezi magát, hogy az ország minden lakosának születési, állampolgársági, nyelvi, faji vagy vallási különbség nélkül az élet és szabadság teljes védelmét biztosítja. Románia minden lakosát megilleti az a jog, hogy bármely hitet, vallást vagy hitvallást, nyilvánosan vagy otthonában, szabadon gyakoroljon, amennyiben ezeknek gyakorlata a közrenddel és a jó erkölccsel nem ellenkezik. Részlet a nyolcadik cikkből: „*...Egyetlen román állampolgár sem korlátozható bármely nyelv szabad használatában a magán- vagy üzleti forgalomban, a vallási életben, a sajtó útján történő vagy bármilyen közzététel terén, vagy a nyilvános gyűléseken.* 11. cikk. *Románia hozzájárul ahhoz, hogy az erdélyi székely és szász közületeknek a román Állam ellenőrzése mellett, vallási és tanügyi kérdésekben helyi önkormányzatot engedélyezzen.*”

Az unitárius küldöttség **Jelentése** több esetben is szerződésszegést állapít meg, amikor beszél az unitárius egyház földbirtokának kisajátításáról, az egyházi épületek lefoglalásáról, a magyar felekezeti iskolák támogatásának megvonásáról, a Magyarországra „áttelepítettek” vagyonának elkobzásáról.

A **Jelentés** utóiratának utolsó mondata : „*Ez a borzasztó jelentés nem érte el célját, ha fel nem korbácsolja a közvéleményt, nem enyhíti némileg a nyomorúságot és nem segít az üldözötteken, melyeket leír.*”

A következő küldöttség 1922-ben indult. *„Még mindig igaz, hogy erdélyi egyházaink idegenek saját szülőföldjükön, az erdélyi testvéreink nem lelik honjukat saját hazájukban....”* mondta **Dr. Eliot Samuel** az amerikai unitárius társaság közgyűlésén, ahol elhatározták az újabb delegáció küldését. A bizottságot **Cornish, Perkins és Spreight** urak és az angliai egyház részéről **Redfern** lelkész úr alkották. Tapasztalataikat a **Jelentésben** (*Transylvania in 1922. Report of the Commission sent by the American and British Unitarian Churches to Transylvania in 1922*) összegezték. Jelentésük első része az egyéni szabadságjogokkal foglalkozik. Noha a bántalmazások, a testi kényszer és terror megszűntek, a magyar emberek helyzete nagyon nehéz. Különösen a városi lakosság szenved sokat, mivel elvesztették munkájukat és a lakáskérdés is megoldatlan. Kolozsvár lakosságának 1/3-ad része román betelepülő, ezeknek lakás és munkahely kell az erdélyi lakosság terhére. A **Jelentés** második része a felekezeti iskolák, kollégiumok és templomokkal foglalkozik. *„A román kormány vagy vak a különféle kulturális élet fejlődésének lehetőségével szemben, vagy megfontoltan akarja kiirtani ezeket az intézményeket abban a reményben, hogy a magyar lakosság el fogja hagyni Erdélyt és így Erdély teljes elfoglalását könnyebben végrehajthatja”*. A román kormány államsegélyt ad a papoknak ugyanakkor az egyházi és iskolai alapítványokat, melyek fedezték fenntartási költségeiket, megszüntették. Pl. az unitárius egyháztól 5000 hold földet vett el az állam. A román állam nem veszi figyelembe azt a tényt, hogy az iskolák kérdése az erdélyi nép (magyarság) létkérdése. Látogatásuk során elemi iskolákat, kollégiumokat valamint 50 erdélyi egyházközséget kerestek fel. Lejegyezték mindent, amit fontosnak vagy különösnek találtak. Például, meglepte őket, a kolozsvári prefektus tudatlansága, miszerint elcsodálkozik azon, hogy az országban egynél több felekezet létezik az országban. *„A prefekt állítása szerint még a trónörökösnek is új dolog, több felekezet ugyanabban az országban”*. Összegzésképpen megállapítják, hogy az egyházak nagy veszedelemben vannak, mert: 1. a román kormányzat elveszi az ősi egyházi birtokokat, melyek megélhetésüket biztosították. 2. a 300-nál kisebb lélekszámú egyházközségektől megvonták az állami támogatást, ami a megszűnésükkel egyenlő. A lakosság csakis az ortodox román popa szolgáltatásait veheti igénybe. 3. a kisebbségi alapítványi birtokok elkobzása az egyházi intézmények és iskolák bezárását vonja maga után. Ezek az alapítványi birtokok biztosították létezésüket. Megállapítják, hogy az elnyomás egyik igen gyakori formája, hogy a bíróságok határozataikat nem adják írásban, az idézéseket nem küldik ki idejében így sokszor nem lehet tudni, hogy a tárgyalást mikor tartják. Az egyházak vagyonának elkobzása mellett minden kereskedelmi és ipari céget köteleznek, hogy jövedelmük több mint a felét engedjék át az államnak. Minden vállalat elnöke román kell, hogy legyen. Indítványukban leszögezik, hogy Romániának be kell tartania az 1919. december 9-én aláírt szerződést, melynek értelmében teljes autonómiát, vallásszabadságot, és egyenlő jogokat biztosítottak az összes bevett felekezetek számára Erdélyben és Magyarország

azon részén, amelyet Romániához csatoltak. Részletesen kifejtették, hogy mindez mit jelent. Végül foglalkoznak a erdélyi magyar hivatalnokok kérdésével. A törvénytelenül megkövetelt hűségesküvel, a tisztviselők bérének és állásának elvesztésével, nyugdíjuk eltörlésével és helyzetük kilátástalanságával. Ez a jelentés már az előzőhöz képest, foglalkozik az összes erdélyi magyar egyházzal, nemcsak az unitáriussal. Mégis amikor a román kormány támadásba lendült, a **Jelentést** megcáfolandó, arra hivatkozik, hogy a többi egyház nem panaszkodott csakis az unitáriusok. Erdélyben pedig megtorló intézkedéseket fogantatosítottak az unitárius egyház ellen.

Annak a vádnak a cáfolatára, hogy csak az unitáriusok panaszkodnak New York-ban megalakult *A vallási és nemzeti kisebbségek jogait védő liga*, amely 1924 nyarán újabb bizottságot küldött Erdélybe. Ebben a bizottságban helyet kaptak az unitáriusok mellett reformátusok és lutheránusok is. A delegációt **Cornish** úr az **Amerikai Unitárius Szövetség** főtitkára vezette. A bizottság tényfeltáró tevékenységét Bukarestben kezdte, ahol bejelentkeztek a román kormánynál és az udvarnál. Szívélyes fogadtatásban volt részük és minden segítséget megígértek a küldöttség tevékenységéhez. Hangsúlyozták, hogy a románok sokat szenvedtek az eddigi küldöttségek félremagyarázásaitól és részrehajlásaitól. Főleg a könyv formájában megjelent „**Jelentéseket**” neheztelték. Szeretnék, ha most egy pártatlan bizottság objektíven állapítaná meg a helyzetet, hiszen, ahogyan a külügyminiszter fogalmazott: *Fontos, hogy a kisebbségek jól érezzék magukat az országban, hiszen a román állam jövőendő stabilitása ettől függ.*

A 24-es bizottság Erdélyt körülutazva meghallgatta a panaszokat és 135 konkrét sérelmet terjesztett a román kormány elé. Útjuk végén összehívták a kisebbségi egyházakat, tehát a római katolikus, református, unitárius, magyar és szász lutheránus képviselőit, hogy tiszta képet kapjanak a kisebbségi viszonyokról. A megállapításokról szóbeli jelentést tettek Bukarestben, ahol megígérték, hogy intézkedni fognak.

A bizottság megállapításait azzal kezdi, hogy *a faji, nyelvi, felekezeti és gazdasági sérelmek orvoslására nem találnak megoldást. Erdély földje továbbra is Európa legszomorúbb országa és a világbéke legnagyobb veszedelme marad.* A román kormánynak küldött memorandumukban a visszaéléseket öt pontban foglalták össze.

1. Az új alkotmány kötelezi a társaságokat, hogy alapszabályaikat terjesszék fel a minisztériumhoz és a gyűlések megtartását kérvényezzék, ezt a törvényt minden felekezeti összejövetelre vonatkoztatják.
2. A személyes visszaéléseknél kéri a magukról megfélemezett hivatalnokok felelősségre vonását.
3. A felekezeti iskolák működésében és fenntartásában sok sérelmet szenvednek el.
4. Az agrárreform végrehajtása hátrányos a kisebbségek számára.

5. Olyan egyedi eseteket sorolnak fel, melyek a fenti négy pontba nem illeszthetők be.

A román kormány válaszában megemlíti, hogy ugyan nem ismerik el azt, hogy bárki beleavatkozzon belügyeikbe, de válaszolnak az ország ellenségeitől eredő vádakra. *A kormány annak is tudatában van, hogy a kisebbségi kérdésben a legmesszebbmenő türelem és a liberalizmus szelleme lelkesíti.* A 135 eset mindegyikére válaszolt a kormány. Például, a hivatalnokok megvesztegethetőségéről azt mondja: *a román állam sohasem tűrte el, hogy közhivatalnokok visszaéljenek állásukkal és törvénytelen cselekedetekre ragadtassák el magukat az ország lakosságával szemben bármely valláshoz és nemzetiséghez is tartozzanak. Ezek csak rosszindulatú vádaskodások.* A román kormány szinte minden visszaélést letagad, a politikai vonatkozású kérdésekre nem is válaszol. A hivatalos szervek egy esetben sem folytatnak vizsgálatot, hogy meggyőződjenek a vádak valóságáról. Pl. Arra a kérdésre, hogy miért zárták be a magyar iskolákat az a válasz, hogy közérdekből.

A bizottság megállapítja, hogy a román kormány mindent megígér, de semmit sem tart be. Így járt az ő memorandumuk is. Azt írják, hogy *a román kormányt jogtiszteletre kell szorítani, mert nem egy faj, hanem az egész művelt világ becsületéről van szó.*

A román adminisztráció, mivel tartott attól, hogy a 24-es bizottság jelentése felhívja a világ közvéleményének figyelmét az Erdélyben dúló visszaélésekre a magyarsággal szemben, ezért sebtében egy cáfolatot íratott egy Tischner nevezetű szász nővel: *A felekezeti kisebbségek Erdélyben* címmel. A cáfolat Dr. Csiki Gábor nagytiszteletű úrról, aki a bizottság tolmácsa volt, azt írja, hogy hamisan vezette a kihallgatásokat, megtévesztően tolmácsolta a sérelmeket.

A bizottság jelentésének nagy visszhangja volt mind az Egyesült Államokban, mind Angliában.

1927-ben egy újabb felekezeti bizottság látogatott Erdélybe. A **Bizottság**, munkája befejeztével megjelent Washingtonban az amerikai külügyi államtitkárnál és kérték, hogy Amerika lépjen közbe hivatalosan az erdélyi kisebbségi egyházak védelmére.

Összegzőképpen a nyugati művelt világ nem mondhatta azt, hogy nem tudott arról, hogy mi történik Romániában a kisebbségekkel. Azonban a közömbösség és az érdektelenség megakadályozta abban, hogy tegyenek bármit is az erdélyi magyarság érdekében.

Megjegyzés: A tanulmány megjelent az ERDÉLYI SZÖVETSÉG (2010. második félév) időszaki kiadványban.